

ZATVORSKI SISTEM RUSIJE

Apstrakt

U radu je dat prikaz organizacije i način funkcionisanja zatvorsko sistema Rusije, sa posebnim osvrtom na status i tretman zatvorenika. Organizacija, nadležnost, broj zatvora i sadržaj aktivnosti u njima je specifičan u odnosu na evropske zatvorske sisteme jer se zasnivao na koncepciji pokajanja i patnje. Reforme su započete suštinskim promenama u normativi, organizaciji i nadležnostima nad izvršenjem krivičnih sankcija. Zatvorski sistem Rusije je decenijama funkcionisao u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, što je imalo za posledicu uspostavljanje stroge hijerarhije kako u formalnom sistemu tako i u osuđeničkoj zajednici. Prelaskom nadležnosti u okviru Ministarstva pravde nastale su suštinske promene o oblasti izvršenja krivičnih sankcija. Paralelno sa stvaranjem humanijih i profesionalnijih uslova i odnosa prema zatvorenicima, posvećuje se posebna pažnja modernizaciji korekcionih metoda i sredstava u radu sa zatvorenicima. Sve više pažnje se posvećuje pravu zatvorenika na rad, njegovom izboru vrste poslova u skladu sa mogućnostima zatvora i adekvatnoj nadoknadi za obavljen posao. Broj zatvorenika, početkom 2013. godine, iznosio je 874.161 zatvorenika, odnosno 615 zatvorenika na 100.000 građana i Rusija zauzima drugo mesto, odmah iza SAD, po broju zatvorenika u odnosu na broj stanovnika.

Ključne reči: *zatvorski sistem Rusije, resocijalizacija, tretman, organizacija zatvorskog sistema, kategorizacija zatvora.*

---

¹ Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, mail: zoranstevanovic_iksi@yahoo.com

1. Uvod

Ruski zatvorski sistem je, u zavisnosti od društvenih okolnosti, često menjan u cilju pronalaženja najadekvatnijeg sistema postupanja sa osuđenim licima radi njihove resocijalizacije i reintegracije u društvo. U zavisnosti od ciljeva i svrhe kažnjavanja određivani su i ciljevi zatvorskog sistema. U ranoj fazi zatvori su, u osnovi, imali za cilj ostvarivanje profita od rada zatvorenika i na taj način bi se obezbedila kompenzacija za zlo koje su zatvorenici počinili vršeći krivična dela. Na osnovu takvih postavki, zatvori u Rusiji su se razlikovali od zatvora u zapadnim-kapitalističkim civilizacijama, i oni su bili velike kolonije za korektivni rad. One su imale složenu infrastrukturu koja je obuhvatala sve što je bilo nužno za boravak ljudi tokom dugog vremenskog perioda: smeštajne kapacitete, kantine, uslove za rekreaciju, kupatila, vešernice i sl. Ove radne kolonije su bile smeštene, uglavnom, na udaljenim mestima, sa teškim klimatskim uslovima, a glavni poslovi su bili vezani za rudarstvo i seču šuma. Ovi aranžmani nisu uzimali u obzir prava i interese osuđenika i njihovih porodica i prijatelja. Režim izdržavanja kazne je bio takav da kod zatvorenika izazove teškoće i patnje. Zbog svega toga zdravlje zatvorenika je brzo i ozbiljno narušavano, porodične veze su se kidale, zbog čega su stavovi mnogih zatvorenika postajali veoma negativni i oni su se stapali u zatvorsku subkulturu. Istovremeno su izgubili mnoge socijalne veštine koje su bile neophodne za život na slobodi.

Raspad socijalističkog sistema značio je i nestanak nekih ideoloških i ekonomskih uslova koji su bili u osnovi starog kaznenog sistema, pa je, kao rezultat toga, došlo i do raspada samog kaznenog sistema. Bile su potrebne njegove korenite promene i reforma. Ipak, još uvek su prilično snažne i uticajne neke konzervativne snage. Zbog toga se o reformi u ovom stupnju može govoriti uslovno, jer se termin reforma često zamenjuje u drugim frazama, kao što su unapređivanje, reorganizacija i sl.²

Uprkos tome, ono što u stvari predstavlja prvu reformu ruskog kaznenog sistema započeto je ranih devedesetih godina XX veka. Tako su 1992. godine uvedene značajne novine u kaznenu legislativu, koja je u to vreme bila poznata kao legislativa za korektivni rad. Cilj tih novina je bio da se režim za lišene slobode učini humanijim, a zatvorenicima su omogućena i neka prava. Neposredno posle toga, usvojen je savezni

---

² Y. Kalinin, *The Russian penal system: past, present and future*, King's college, International Centre for prisons Studies, University of London 2002.,3-31.

zakon, koji je bio od najvećeg značaja za kaznene ustanove, koji je i danas na snazi, a to je Zakon o ustanovama i agencijama koje su odgovorne za zatvorske kazne. Ovim zakonom definisani su ciljevi, zadaci, principi i glavne smernice za rad korektivnih kolonija, zatvora, pritvorskih jedinica, kao i celokupnog sistema ustanova i agencija koje imaju administrativnu ulogu. Njihov uticaj je značajno ojačan kada je u pitanju organizacija ekonomskih aktivnosti zatvorenika. Takođe, 1995. donet je akt o Reorganizaciji kaznenog sistema Ministarstva unutrašnjih poslova Rusije.

Preduslov za reformu kaznenog sistema bio je prijem Rusije u Savet Evrope, 1996. godine. Usvajanjem saveznog Zakona o pristupanju Ruske federacije Savetu Evrope, 23. februara 1996., ubrzan je početak zakonodavne i sudske reforme. Zemlja je preuzela niz obaveza, a jedna od njih je bila i dovođenje nacionalnog zakonodavstva na liniju opšte prihvaćenih međunarodnih normi i standarda. U vezi sa tim, Rusija je ratifikovala brojne Evropske konvencije: o prevenciji torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja prema osuđenima; Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda; Evropska konvencija o deportaciji; Evropska konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u vezi sa kriminalom, Konvencija o pranju novca, otkrivanju, hvatanju i konfiskaciji prihoda ostvarenih putem kriminalnih aktivnosti; Konvencija o pravnoj pomoći i pravnim odnosima u vezi sa građanskim, porodičnim i kriminalističkim pravom itd. Jedan od najvažnijih fokusa reforme u pravnoj sferi jeste sudska i pravna reforma koja ima za cilj uspostavljanje prioriteta ljudskih prava, primena ustavnih principa i donošenje ruskog zakona koji je u ravni opšte prihvaćenih normi međunarodnog prava. Kao rezultat tih težnji bila je transformacija svih ustanova i agencija za administraciju u procesu kažnjavanja prestupnika iz delokruga rada Ministarstva unutrašnjih poslova u nadležnost Ministarstva pravde Ruske federacije.

2. Nadležnost i organizacija zatvorskog sistema

Zatvorski sistem Rusije je decenijama funkcionisao u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, što je imalo za posledicu uspostavljanje stroge hijerarhije kako u formalnom sistemu tako i u osuđeničkoj zajednici. Hijerarhija, zvanja, činovi, način komunikacija i sl. uticali su na izgradnju jednog krutog i rigidnog sistema koji je funkcionisao posebno, van osuđeničke zajednice, izolovano, a to je imalo za posledicu otuđenje i samoizolaciju osuđenika. Suštinskih i kvalitetnih kontakata između zatvorske administracije i osuđeničke zajednice nije bilo, pa se, samim tim,

nije moglo govoriti ni o kvalitetnom menjanju ličnosti i vidova ponašanja lica lišenih slobode. Ministarstvo pravde 31. avgusta 1998. preuzima nadležnost nad zatvorskim sistemom i započinje jedan nov period u funkcionisanju sistema. Doneto je niz dekreta koji su omogućili početak reforme ustanova i agencija kaznenog sistema. Na tom putu bilo je mnogo izazova. U to vreme, kazneni sistem je bio suočen sa mnogim teškoćama. Mnogi objekti, instalacije, tehnička oprema stražara, uključujući i naoružanje i sredstva komunikacije bili su zastareli, zapušteni čitav niz godina. Situaciju je pogoršavao hronični nedostatak novca. Tokom niza godina, kaznenom sistemu je bilo dodeljivan budžet kojim se moglo pokriti samo 60% stvarnih potreba tog sistema.

Unutrašnja organizacija zatvora je sve do 1998. godine funkcionisala po vojno-policijskom modelu, sa jako krutim formalnim pravilima i sa strogom disciplinom i u administraciji i u osuđeničkoj zajednici. Prelaskom u nadležnosti ministarstva nadležnog za pravosuđe stvoreni su uslovi za prihvatanje načela organizacije i funkcionisanje savremenih zatvorskih sistema. U tom prelaznom periodu ruski zatvorski sistem se suočio sa problemima nedostatka edukovanih kadrova koji mogu na savremen i profesionalan način da rade sa osuđenim licima, neadekvatnom zatvorskom arhitekturom, lošim materijalnim i radnim uslovima, neadekvatnim propisima i sl.

U skladu sa preporukama Građanskog foruma koji je održan u Moskvi u novembru 2001. u centralnim i regionalnim agencijama kaznenog sistema obrazovane su službe koje će da obezbede opservaciju ljudskih prava zatvorenika u zatvorima i kolonijama. Zaposleni dobijaju šira ovlašćenja, veću samostalnost u svojim aktivnostima, a odgovaraju samo regionalnom načelniku. Takođe, dobijaju veći stepen nezavisnosti i u interakcijama sa državnim telima, pravnim sistemom, tužilaštvom, komesarima za ljudska prava u regionu i Ruskoj Federaciji, sa organizacijama koje podržavaju prava zatvorenika i sl. Unutar ustanova kaznenog sistema započeto je sa stvaranjem neophodnih uslova kako bi zatvorenici bilo omogućeno da ostvare svoja prava i upute raznim telima svoje sugestije, zahteve i žalbe. Svoja prava će lakše zaštititi i ostvariti zahvaljujući efikasnijoj javnoj kontroli nad aktivnostima kaznenih ustanova i tela. Zakonom o javnoj kontroli osigurana su ljudska prava i zaštita poštovanja poverljivosti pisama, a nevladin sektor pruža značajnu podršku tim aktivnostima.

Kategorizacija zavoda u Rusiji se zasniva na kategoriji zatvorenika, težini učinjenog krivičnog dela, društvenoj opasnosti dela, uzrastu,

radnim sposobnostima osuđenika, zdravstvenom stanju osuđenika i dr. Tako u zatvorskom sistemu postoje sledeće vrste i tipovi ustanova:

- a) prijemni centri za lica koja se upućuju na izdržavanje kazne;
- b) zatvori;
- c) popravno–radne kolonije u koje spadaju: poljoprivredne kolonije, fabričko-zavodske, kolonije za masovne radove i kolonije za disciplinske prestupe;
- d) ustanove medicinskog karaktera (instituti za psihijatrijske ekspertize, kolonije za tuberkulozne i kolonije za druge bolesnike);
- e) ustanove za maloletnike (škole industrijskog i poljoprivrednog tipa) i
- f) izolacija za zatvorenike koji su pod istragom³

Prema stepenu obezbeđenja i vrsti režima popravne radne kolonije se dele na popravne kolonije opšteg režima, pojačanog režima, strogog režima i popravno-radne kolonije sa posebnim režimom. U koji tip režima treba biti upućen osuđenik odlučuje sud na osnovu težine učinjenog dela, povrata i ispoljenog ponašanja. Sud ima jako značajnu ulogu i on odlučuje, pored ostalog, o upućivanju u određeni tip i vrstu zatvora, odnosno, kolonije, o premeštanju iz jednog u drugi zavod u toku izdržavanja kazne i slično.⁴

U Ruskom zatvorskom sistemu ima 967 ustanova sa ukupnim kapacitetom od 934.878 mesta. Početkom 2013. godine, broj zatvorenika iznosio je 874.161 odnosno 615 zatvorenika na 100.000 građana. Rusija zauzima drugo mesto, odmah iza SAD, po broju zatvorenika u odnosu na broj stanovnika. Poslednjih godina broj zatvorenika se nešto smanjuje jer su u kazneni sistem uvedene alternativne- vanzatvorske sankcije, koje se primenjuju u sve većem obimu. U 164 institucije se vrše istražne radnje (pritvor), sa kapacitetom od 152.945 mesta, a pojedini istražni centri su jako veliki i sa velikim kapacitetima i do 3.500 mesta (Butyka u Moskvi-3.500, Kreyt u San Petersburgu-3.300 mesta i sl.). U sistemu postoje 13 zatvora sa posebnim merama sigurnosti, ukupnog kapaciteta od 14.870 mesta. Korekzione radne kolonije postoje u dva oblika i to: (1) korekzione radne kolonije u kojima se odvija fabrički rad, poljoprivredni rad i drugi vidovi rada u stalnom mestu i (2) korekzione šumske radne kolonije u kojima se osuđenici upošljavaju na poslovima seče šuma i preradu drveta, izradu saobraćajnica i drugih javnih poslova koji se

³ *Ibid.*, 3-31.

⁴ D. Davidović *et al.*, *Kategorizacija kazneno-popravnih domova i klasifikacija osuđenih lica u Jugoslaviji*, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd 1970., 49-56.

obavljaju u različitim mestima-po potrebi. U sistemu ukupno ima 516 korekcionih radnih kolonija sa kapacitetom od 610.440 mesta i 215 korekcionih šumskih kolonija sa 122.529 mesta. Takođe, u zatvorskom sistemu Rusije ima i 59 Vaspitnih radnih kolonija kapaciteta od 34.090.⁵

Funkcionisanje ustanova i njihov rad nije bio dovoljno dobro organizovan i nije bilo dovoljno podrške ni od strane federalne ni od strane lokalnih vlasti. Ustanove su bile prenatrpane, a zatvorenici lišeni osnovnih potreba i prava-nije bilo dovoljno hrane, odeće, obuće, lekova i dr. Situacija je bila posebno teška u pritvorima, gde su osumnjičeni čekali suđenja, dok su se obavljale preliminarne i sudske istrage. Dovoljno je reći da su u nekim od ovih ustanova zatvorenici imali na raspolaganju samo po 1 m² prostora, iako je propisano 4 m². Infektivne bolesti su se brzo širile, uključujući i HIV/AIDS. Kazneni sistem, nije bio sposoban da izađe na kraj sa zadacima koje je imao, a sa druge strane stvorena je jako negativna slika o zatvorima u javnosti. U takvoj situaciji započete su značajne reforme u zatvorskom sistemu, prevashodno u normativnoj delatnosti a istovremeno znatno je poboljšan odnos i uslovi za zatvorenike. Odnosi između vrha Ministarstva pravde i regionalnih i lokalnih vlasti postao je konstruktivan. Neki problemi su počeli da se rešavaju na lokalnom nivou, u kontekstu regionalnih programa. Veća pažnja se poklanja izgradnji i obnovi pritvorskih ustanova kao i stambenim kvartovima za zaposlene, za šta se koriste fondovi iz lokalnih budžeta. Normativni akti usvojeni u nekim regionima uvode dodatna primanja za zaposlene u zatvorima kao i slične oblike socijalne pomoći. Istovremeno, Ministarstvo pravde je započelo rad na donošenju normative koja će biti u skladu sa zahtevima međunarodnih evropskih standarda. Najvažniji rezultat toga ogleđa se u saveznom zakonu koji je usvojen 2001. godine, kojim se uvode suštinske promene u krivičnoj, kaznenoj i izvršnoj oblasti koje se tiče procedura u krivičnim procesima. Ovim zakonom treba da se postigne značajna liberalizacija i promena fokusa kriminalističke politike, pre svega u odnosu na osobe koje su počinile manje lakše prestupe ili one koji imaju srednju težinu. Ovim zakonom se takođe redukuje broj lišavanja slobode. Ova mera je namenjena prevashodno licima koja su učinila teška ili delimično teška krivična dela. Za one koji su počinili krivična dela srednje težine ili manje prestupe, zatvaranje se primenjuje samo u posebnim slučajevima. Istovremeno se u većoj meri otvara mogućnost za primenu drugih mera – kaucije, jemstvo, poveravanje nadzoru rođaka, stražara ili nekih drugih osoba od poverenja. Danas se u većoj meri za ovu vrstu prestupnika primenjuje njihovo upućivanje u kolonije, koje u Rusiji predstavljaju prototip otvorenog tipa

⁵ R. Walmsley, *Prisons systems in central and eastern Europe*, Progress, problems and the international standards, Helsinki 1996., 121-128.

zatvora koji postoji u zemljama zapadne Evrope. Promenjen je i proširen osnov za primenu raznih formi ranijeg otpusta iz zatvora.

Zakonskim reformama stvoreni su uslovi za otvaranje regionalnih korektivnih ustanova, sa različitim režimima, uključujući i izolaciju, čime su omogućili osuđenima da kaznu mogu da izdržavaju u mestu koje je blizu njegovog stalnog prebivališta. To omogućava češće posete rodbine i pomaže zatvorenima da održe za njih korisne socijalne kontakte. Planirano je da se u sledećih 5 godina obezbedi dodatnih 46 000 mesta u pritvorskim ustanovama, 215 000 metara kvadratnih stambenih površina za zaposlene u kaznenom sistemu i da omogući otvaranje radnih mesta za 40 000 osuđenih zatvorenika. U pogledu materijalnog položaja zatvorskog sistema, u poslednjih nekoliko godina budžetska sredstva za kazneni sistem uvećana su 4 puta.⁶ Prema procenama stručnjaka za značajnije intervencije u poboljšanju standarda zatvorenika neophodno je uložiti desetak milijardi dolara.

Uprkos problemima sa kojima se zatvorski sistem u Rusiji suočava danas, usvojene su mere za poboljšanje socijalnog položaja zaposlenih. Od 1. jula 2002. plate su već duplirane, a planiran je njihov dalji rast. Dosta se čini i na planu poboljšanja zdravstvene brige o zaposlenima u kaznenom sistemu. Posebna mreža zdravstveni centara otvorena je specijalno za njih, kao i 15 centara za dijagnozu i lečenje i 3 sanatorijuma. U mnogim regionima se otvaraju centri za odmor za porodice zaposlenih, a čine se koraci i ka rešavanju stambenih problema. Ove godine treba da se izgradi oko 40 000 m² stambenog prostora.

3. Tretman zatvorenika

Prelaskom zatvorskog sistema u nadležnost Ministarstva pravde i donošenjem seta propisa kojima se ova oblast reguliše, značajno su proširena prava osumnjičenih, optuženih i osuđenih osoba. Prisustvo branilaca je obavezno u svim slučajevima, sem ukoliko osumnjičeni ili optuženi odbijaju njihove usluge. I prava branilaca su značajno proširena. Uloga suda je znatno proširena i samo sud može da dozvoli da se osoba zadrži u pritvoru duže od 48 sati, radi prismotre, potrage i zaplene prepiske i sl. Promenile su se i okolnosti pod kojima optuženi može da ostane u pritvoru. Ova mera se koristi samo ukoliko nije moguće da se primeni neka manje rigidna mera i ukoliko sud donese takvu odluku. Sve češće se kao alternativa koristi kućni pritvor kao mera ograničavanja

⁶ Y Kalinin, 3-31.

slobode. Međunarodnoj saradnji se poklanja velika pažnja, što treba da omogući bliskije veze ruskog pravnog sistema sa pravnim sistemima drugih zemalja. Sve gore navedene i opisane mere dovele su do toga da je broj osoba smeštenih u korektivne ustanove smanjen za 70 000, a broj onih koji su smešteni u zatvore čekajući suđenje za 135 000. Omogućeno je dodatnih 2500 mesta u pritvorima, duplo veći životni prostor za svakog zatvorenika (prosečno 3,5 m²). U 33 regiona Ruske federacije, broj lica koja su u zatvoru zbog istražnih radnji ili suđenja ne prelazi utvrđene granice. Ako se ovaj trend nastavi, za nekoliko godina njihov broj će se na nivou cele Rusije smanjiti za 114 000. Tokom prve godine reforme zatvorskog sistema, broj osuđenih zatvorenika koji kaznu izdržavaju u korektivnim ustanovama otvorenog tipa povećao se skoro 9 puta, sa 4 000 na 35 000. Povećan je i broj osoba koje su uslovno ranije puštene iz zatvora, kao i onih kojima je zatvorska kazna zamenjena blažom kaznom. Prema podacima iz 2001., broj uslovno oslobođenih bio je 101 000, a amnestirano je oko 25 000 pripadnika manjinskih grupa i žena. Sve ove promene u kaznenoj politici nisu imale negativan uticaj na nivo kriminaliteta u zemlji.

Tendencija je i dalje na humanizaciji uslova i postupanja sa zatvorenicima i stvaranje uslova za uspešnu integraciju nakon izlaska sa izdržavanja kazne zatvora. Takođe u pripremi su i propisi o definisanju kriterija za upućivanje u ustanove sa stožijim režimom (korektivne kolonije sa specijalnim režimom), kao i ublažavanja uslova pod kojim zatvorenici izdržavaju kazne. Uvedena je praksa praćenje zatvorenika kada su oni van ustanova, zatim zdravstvene brige o zatvorenicima, projektovanje zgrada, obuku zaposlenih, penzije. Psihološka služba je narasla na preko 2000 zaposlenih. Tela zadužena za inspekciju službi i drugih pravnih mera za kažnjavanje kriminalaca, koje ne uključuju izolaciju osuđene osobe od društva sada su deo opšteg kaznenog sistema. Kazneni sistem je postao otvoren za oči javnosti. Velike promene su se desile i na planu odnosa sa medijima. Svake godine objavljuju se hiljade članaka o aktivnostima kaznenog sistema, uključujući i one o problemima. Tako se privlači pažnja javnosti, tela koja se bave pravnom i izvršnom vlašću ubrzavaju donošenje odluka koje su važne za reformu sistema.

Paralelno sa stvaranjem humanijih i profesionalnijih uslova i odnosa prema zatvorenicima, posvećuje se posebna pažnja modernizaciji korekcionih metoda i sredstava u radu sa zatvorenicima. Sve više pažnje se posvećuje pravu zatvorenika na rad, njegovom izboru vrste poslova u skladu sa mogućnostima zatvora i adekvatnoj nadoknadi za obavljen posao. Uloga rada zatvorenika koja je u ranijem periodu bila u funkciji ekonomske dobiti, postepeno poprima druge vrednosti adekvatno

savremenim tendencijama u tretiranju osuđeničkog rada. Rad postaje sredstvo u funkciji njegove ličnosti i ostvarenja korekcije ponašanja. Veoma važan problem u zatvorskom sistemu Rusije jeste obezbeđivanje posla za zatvorenike. Uprkos nekim pozitivnim trendovima, još nije došlo do značajnijeg pomaka u otvaranju mogućnosti za upošljavanje zatvorenika. Od 752000 osuđenih na kazne zatvora, njih 86 000 su bez zaposlenja ili imaju samo nepotpuno radno vreme. Za mnoge zatvorenike koji ne dobijaju materijalnu pomoć porodice, jedini izvor novca dok su u zatvoru jesu njihovi lični prihodi. Ako ne rade, lišeni su mogućnosti da zarade za dodatni obrok, da se pretplate na novine, telefoniraju i sl. Postavlja se pitanje da li ostvarivanje prava i zaštita interesa zatvorenika zavisi od toga da li određena korektivna ustanova može da im obezbedi ostvarenje prava na rad. Glavni problem predstavlja činjenica da još nije adekvatno pravno definisan status proizvodnih kapaciteta u zatvorskim ustanovama. Jasno je zatvorska preduzeća treba da imaju poseban ekonomski status i da ne treba da budu tretirana kao obična preduzeća. Preduzeća u okviru zatvorskog sistema nisu u mogućnosti da upotrebe u potpunosti kvalifikovano osoblje, jer su u obavezi da najpre obezbede posao osuđenima na zatvorske kazne. Dalje, ovim preduzećima je ograničen izbor aktivnosti pošto funkcionišu u specifičnom okruženju i obavezna su da se prilagode određenim teritorijalnim i drugim ekonomskim uslovima. Treće, to nisu komercijalna preduzeća, pošto im zakon zabranjuje da koriste rad zatvorenika za sticanje profita. Danas, ruski propisi ne daje ni jednu olakšicu ovim preduzećima, već ih tretira kao ostala, što znači da su ona u obavezi da plaćaju 30 vrsta različitih poreza za savezni budžet i za regionalne budžete. Takođe mogu da bankrotiraju itd. Dakle, prinuđena su da delaju po tržišnim zakonima. Njihova konkurentnost je mala, zato se u penološkim krugovima sve češće pokreću neke promene u odgovarajućim zakonima kako bi se definisao pravni status preduzeća koja funkcionišu u okviru kaznenog sistema.

Velika pažnja se poklanja i obrazovnom i socijalnom radu sa zatvorenicima. Prema aktu koji je nedavno ratifikovan, forsiraju se nove vrste odnosa između zaposlenih i zatvorenika, a uloga nastavnika, psihologa i socijalnih radnika unutar službi je sve dominantniji. U ruskim korektivnim ustanovama zatvorenicima je data mogućnost da ostvare svoje pravo na opšte osnovno i stručno obrazovanje. Omogućeno je učenje na daljinu i dopisni kursevi; trenutno, zatvorenicima iz 28 regiona dostupno je školovanje u ukupno 24 ustanove za srednje i više obrazovanje koje treba da im obezbedi kvalifikacije koje su u skladu sa zahtevima tržišta rada. To će nesumnjivo olakšati njihovu adaptaciju na normalan život posle izlaska na slobodu i smanjiti mogućnost da ponove krivično delo.

U Rusiji se zatvorenicima garantuje pravo na slobodu svesti i verskog rada. U kaznenim ustanovama su 326 crkvi i 677 soba za molitvu. U 40 ruskih regiona ima ukupno 166 grupa za versko obrazovanje zatvorenika. Posebnu važnost ima obuka zaposlenih za rad u skladu sa novim principima. Za kratko vreme je Ministarstvo pravde moralo da organizuje obuku i istraživačku bazu. U okviru kaznenog sistema Ministarstva pravde ustanovljeno je 6 institucija za visoko obrazovanje, specijalizovana srednja škola i dva pravna koledža, kao i više od 80 centara za obuku i istraživački institut. U 2001. godini je osnovana Akademija za pravo i menadžment. Povećan je i broj kurseva iz oblasti prava i psihologije. Svi nastavni programi uključuju kurseve iz opservacije ljudskih prava u zatvorskim ustanovama. Zaposleni su prepoznali da jedino humani kazneni sistem može da dovede do pozitivnih promena u ponašanju pojedinaca koji su skrenuli sa ispravnog puta.

Medicinski tretman predstavlja poseban problem za zatvorenike koji su lišeni slobode, kao i za osobe koje su osumnjičene i optužene i nalaze se u pritvoru. Najveću brigu izaziva mogućnost izbijanja zaraznih bolesti. Još uvek je veoma veliki broj obolelih od tuberkuloze, skoro 98 400, skoro 1 na 10 zatvorenika. Raste i broj zatvorenih sa HIV/AIDS dijagnozom. Trenutno je u zatvorima više od 36 000 zatvorenika koji su HIV pozitivni, što predstavlja približno 20% od svih registrovanih slučajeva u Rusiji. Povećava se i broj narkomana, kako se njihov broj povećava u ruskom društvu. Više od 130 000 zatvorenika su registrovani narkomana. Najveći broj njih upućuje se na obavezno lečenje. Poslednjih godina se broj lica koje sud upućuje na obavezno lečenje zavisnosti povećava. U 1998. takvih zatvorenika je bilo 15 000; 2001. više od 31 000, u 2002. - preko 45 000, 2003. bilo je 58 000, a 2004. preko 70. 000 zatvorenika, 2010 preko 90 000. Situacija, iz godine u godinu, postaje sve alarmantnija i zahteva ozbiljne mere na nivou države. Nezavisno od ovih koje sud obavezuje na lečenje, identifikuju se i zavisnici po dolasku u zatvor. Njihov broj je takođe u porastu: dok je 1998. identifikovano oko 30 000 takvih zatvorenika, njihov broj je 2001. bio 47 000, u i 2002. oko 55 000, 2003. oko 70 000, a u 2004 preko 90. 000 zatvorenika, 2010 blizu 150 000 zatvorenika. Tako nagli porast zavisnih zatvorenika predstavlja ozbiljan i bezbedonosni i svaki drugi problem u kontroli zatvorenika i njihovom prevaspitanju.

Ministarstvo pravde je, u protekle 3 godine, obezbedilo novih 3 500 kreveta za lečenje tuberkuloznih bolesnika, a izgrađene su 4 specijalizovane medicinske ustanove za njih, od kojih je svaka mogla da primi oko 3000 ljudi. Otvorena je i centralna bakteriološka laboratorija kao i inter-regionalne i regionalne laboratorije za dijagnostikovanje

rezistentnih oblika tuberkuloze. U svakoj zatvorskoj ustanovi otvoreno je odeljenja za zatvorenike-narkomane, u kojima su zaposleni psihijatri-specijalisti za narkomaniju, i psiholozi.⁷

U zatvorskim ustanovama se primenjuje specijalni federalni program za borbu protiv tuberkuloze, koji košta 2 100 miliona rubalja za lekove i opremu. Rezolucija Vlade Ruske Federacije⁸. Od 23. januara 2002. ratifikovala je još jedan federalni program nazvan Multidisciplinarnе mere za borbu protiv zloupotrebe droga i ilegalne trgovine narkoticima. Specifično za ovaj program je to što će finansijski biti podržan iz saveznog budžeta za mere i aktivnosti usmerene na jačanje svesti o opasnostima koje nosi upotreba psihoaktivnih supstanci koje nisu propisane od strane zdravstvenih radnika, kao i za opremu laboratorija za otkrivanje tragova droge koje su koristili zatvorenici i za lekove neophodne za lečenje.

Međunarodna pomoć je takođe značajna. Lekari saraduju sa stručnjacima Svetske zdravstvene organizacije, Njujorškim Institutom za zaštitu zdravlja itd. Tokom poslednje dve godine zatvorske ustanove su dobile lekove, opremu i druge vrste pomoći u vrednosti od preko 40 miliona rubalja. Rezultat toga je stabilizovanje situacije sa tuberkulozom i njeno poboljšanje. Stopa infekcije je pala za 13%, a stopa smrtnosti među zatvorenicima je opala za 22,4%. U preventivni rad kada je u pitanju HIV/AIDS uključilo se oko 30 ruskih nevladinih organizacija, kao i neke inostrane organizacije⁹.

4. Zaključak

Razvoj kaznenog sistema u Rusiji kreće se u pravcu transformacije u centre za socijalnu rehabilitaciju, u kojima predstavnici službi socijalne zaštite, zdravstva i obrazovanja blisko saraduju. Posebna pažnja se poklanja radu sa zatvorenicima po nastavnim metodama, uspostavljanju odnosa koji se baziraju na poverenju između zaposlenih i zatvorenika i rešavanja socijalnih pitanja. Snažni pritisci na ličnost postaju deo prošlosti. U pogledu vrste i tipova zavoda intenzivno se vrši priprema za izgradnjom novih, modernih zatvora koji će ispunjavati savremene arhitektonske i prostorne uslove za rad sa zatvorenicima. Pretrpanost

---

⁷ *Ibid.*

⁸ Federalni program se primenjivao u periodu od 1998-2004. godine, a trenutno je u primeni novi petogodišnji program.

⁹ Z. Stevanović, *Zatvorski sistemi u svetu*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 2012, 184.

zatvora velikim brojem zatvorenika otežava ispunjenje najosnovnijih uslova za rad sa osuđenima, pa iz tih razloga planira se izgradnja na desetine novih ustanova kako bi se rasteretili postojeći kapaciteti.

U pogledu strukture zatvorenika tendencija je dolaska sve većeg broja narkomana, alkoholičara, obolelih od HIV-a, tuberkuloze, izvršilaca veoma teških i brutalnih nasilnika, što zahteva sasvim nov pristup u procesu korekcije ponašanja. U zatvorima u Rusiji je oko $\frac{1}{4}$ osuđenika u potrebi pružanja neke od medicinskih usluga. Za takve osuđenike svakako da nije mesto u zatvorima opšteg tipa i sa postojećim uslovima. Sve to zahteva korenite promene i u smeštajnim uslovima, a pre svega u načinu postupanja sa takvom kategorijom zatvorenika. Svesni stanja u kome se zatvori nalaze, ministarstvo nadležno za pravosuđe posvećuje posebnu pažnju jačanju i edukaciji kadrova za rad sa osuđenim licima.

Zoran Stevanović, PhD

Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade

RUSSIAN PENITENTIARY SYSTEM

Summary

The article outlines organisation and functioning of prison system in Russia specifically focusing on status and treatment of inmates. In comparison to the European penitentiary system, Russian organisation, jurisdiction, number of prisons and prison-activities have specific features stemming from the concept of remorse and suffering that govern the penal system respectively. However, the process of reforming such system has been initiated and substantial changes have already been introduced related to legal provisions, organisation and jurisdictions in execution of criminal sanctions. For decades, Russian prison system has been functioning as a part of Ministry of the Interior, with a rigid formal hierarchy reflected on detainee communities alike. With a of jurisdiction transition to the Ministry of Justice, constitutive changes have been created. Simultaneously with creation of more humane approach to inmates and advancing professional conditions relevant for serving

---

prison sentence, correction methods and all related to sentence serving has underwent vital transformation. The right of inmates to work, the right to choose type of work as available in concrete correction unit and adequate labour compensation stand as the core of efforts to advance the system. At the beginning of 2013, there were 874,161 inmates in Russian correctional institutions what makes average of 615 prisoners to each 100,000 inhabitants and places Russia at the second place on the list of countries created upon this ratio, immediately after the United States of America.

Key words: Russian penitentiary system, resocialisation, treatment, organisation of prison system, prison categorisation.